

VII. Uluslararası Van Gölü Havzası
Sempozyumu

4-7 Ekim 2011- BİTLİS

ABBASİLER DÖNEMİNDE YETİŞEN AHLATLI ALİMLER

Doç. Dr. Şakir GÖZÜTOK*

ÖZET

Ahlat, tarih boyunca önemli bir konumda yer almıştır. Bu yüzden çeşitli devletler ve beylikler arasında sık sık el değiştirmiştir. Bu durum, Ahlat'ın önemli bir eğitim merkezi olmasını engellemiştir. Bu nedenle Ahlatlı alimlerin önemli bir kısmı, İslam Devletinin diğer ilim merkezlerinde yetişmişlerdir. Abbasiler döneminde de bu durum olduğu gibi devam etmiştir. Ahlatlı din alimi mühendis ve gök bilimcisi pek çok insan yetişmiştir. Öyle ki Moğol hükümdarı Hüllagu, Merağa şehrinde bir rasathane kurduğunda, Ahlatlı mimar ve gökbilimci alimleri buraya davet etmişti. Ahlatlı alimler gittikleri yerlerde de ilme pek çok hizmetler yapmışlardır. Özellikle onlar Şam, Kahire ve Halep gibi illerde ilmi çalışmalar yapmışlardır. Çalışmamızda, Abbasiler döneminde yetişen Ahlatlı âlimler tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ahlat, ilim, alimler

ABSTRACT

SCHOLARS BROUGHT UP IN AHLAT DURING ABBASİTE PERIOD

Ahlat has acquired an important position throughout history. Therefore, It has alternated between different states and dominions frequently. This has prevented the city from becoming an important center of education. Most of the scholars of Ahlat were brought up in the other centers of scholarship. This status of the city has continued during Abbasites. The many engineer, scientist, astronomer and a lot of religious scholar brought up in Ahlat. Such that when Mongol Ruler Hulagu established an observatory in Meragha, he had been invated architects and astronomers trained in Ahlat. The scholars from Ahlat have made a lot of services the science where they go. Especially, they have made scientific studies in Cairo, Damascus and Aleppo. In our study, scholars of Ahlat who were brought up during Abbasites will be introduced.

Key Words: Ahlat, Science, Scholars

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı

GİRİŞ

Ahlat, Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce Arap tarihçileri tarafından “Ermeniye Bölgesi” diye isimlendirilen bugünkü kısmen Doğu Anadolu bölgesinin de içinde bulunduğu coğrafyanın önemli şehirlerinden biriydi. Ahlat, Müslümanlar tarafından çok erken sayılabilecek bir dönemde yani ikinci Halife Hz. Ömer (r.a.) zamanında hicri 18 (miladi 639) yılında savaş yapılmadan anlaşmayla fethedilmiştir.¹ Tuğrul Beyin 429/1038 yılında sultan olmasından sonra Anadolu içlerine doğru Türklerin geldikleri ve daha sonra on birinci yüzyılın ilk yarısında Ahlat bölgesinde Türklerden bir topluluğun yerleştiği bilinmektedir. Hatta Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Beyin dedelerinin de bir müddet burada kaldıkları söylenmektedir.² Ahlat, Müslümanların hakimiyetine geçtikten sonra zamanla pek çok devlet ve beylik arasında sürekli el değiştirdiğinden³ ilim için uygun bir ortamın sağlanması açısından istenilen bir konumu bir türlü yakalayamamıştır.

Bir beldede ilmin gelişebilmesi için barış ve huzur ortamının oluşması olmazsa olmaz şartlardandır. Bu bakımdan Ahlat ve çevresi, Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar döneminde kısmen ilmin gelişmesi için müsait ortamını yakalayabilmiştir. 674/1275 yılında Ahlat'ta çok şiddetli bir deprem meydana gelmiş, bu depremde çok sayıda ev harap olmuş ve pek çok kişi ölmüştür. Tarihçiler çok az sayıda insanın bu depremden kurtulduklarını kaydetmektedir.⁴ Bu depremle birlikte bir kısım insanın Kahire'ye göç ettiği ifade edilmektedir.⁵

Ahlat'ta bir başka yıkım çok daha önce 640/1242 yılında Moğol istilası sebebiyle yaşanmıştır. Bu istilayı önceden haber veren Seyyid Hüseyin el-Ahlatî (ö.675/1276), Moğol istilasından önce mensubu bulunduğu aşireti ve kendisine bağlı müritleriyle birlikte yaklaşık bin hane ile birlikte Kahire'ye göç etmiştir.⁶ Dolayısıyla bu göçler nedeniyle Kahire'de hatırı sayılır bir Ahlatlılar topluluğu oluşmuştur. Bu insanların birlikte oturdukları Kahire'deki bu yere, “Ahlatlılar Mahallesi” adı verilmiştir. Bu mahallenin hala aynı isimle bilindiği ifade edilmektedir.⁷ Bu sebeple Ahlatlı pek çok kişi, Kahire'deki ilmi çevreden istifade ederek kendilerini yetiştirmeyi ve ilim sahasında adını duyurmayı başarmıştır. Bilindiği gibi eski

¹ İbnu'l-Esir Ebu Hasan Ali b. Ebi Kerem Muhammed b. Muhammed b. Ebi Kerim eş-Şeybanî (ö.630/1233), *el-Kâmil fi't-Tarih*, Tah: Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kadî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Tab, Beyrut, 1987, c. 2, s. 380.

² Rahmi Tekin, *Ahlat Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2000, s. 100.

³ Tekin, *Ahlat Tarihi*, s. 35 vd.

⁴ Yuneynî, *Zeylu Mir'âti'l-Zaman*, s. 439. www.islamicbook.ws/tarekh/dil-mrat-alzmn (15.03.2011, 07:30)

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Ts., c. 4, s. 517; Tekin, *Ahlat Tarihi*, s. 102.

⁶ Tekin, *Ahlat Tarihi*, s. 102.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 4, s. 518; Tekin, *Ahlat Tarihi*, s. 103.

dönemlerde ilim tahsil etmek isteyenler, çoğu zaman mahalle mekteplerindeki öğretimi bitirdikten sonra önemli âlimlerin bulunduğu şehir ve beldelere seyahat ederlerdi. Bu sebeple Ahlatlı alimlerin önemli bir kısmı da Ahlat dışında yetişmişlerdir.

Bu çalışmamızda yalnızca Abbasiler döneminde yetişmiş Ahlat alimleri tanıtılacaktır. Abbasiler Devleti, Haşim oğulları tarafından Emevi hâkimiyetinin sona erdirilmesiyle 132/749 yılında kurulmuştur. Yaklaşık beş yüz yıl hüküm süren Abbasiler Devleti, 656/1258 yılında Moğolların Bağdat'a girmesi ve halife Ebu Abdullah Mu'tasım'ı öldürmeleriyle sona ermiştir. Daha sonra yeniden Mısır'da hilafet Abbasilere verilmişse de eski hükümlüklerini bir daha yakalayamamışlardır. Bu bakımdan bizim incelemeye esas aldığımız dönem, 132/749 tarihi ile 656/1258 yılları arasındaki dönemi ihtiva etmektedir.

1. AHLATLI ALİMLER

1.1. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Vanî, el-Hilatî, el-Hemedanî:⁸ Lakabı "Burhanuddin" idi. İbrahim b. Muhammed el-Hilatî el-Vanî, Rıza b. Burhan ve İbni Abdudaim ile başka âlimlerden hadis rivayet etti. Çok güzel bir sese sahip olduğundan Şam'da Reisu'l-Müezzin'in olarak tanınırdı. 735/1335 yılının Sefer ayında doksanı aşkın yaşında Şam'da vefat etmiştir.⁹

1.2. Ebu Abdullah Muhammed b. İbad b. Melik Dad (Davud) b. Hasan Dad Allame İmam Sadruddin el-Hilatî: "İbni Melik" olarak da bilinen bu zat ilmini, Cemaluddin Mahmud b. Abdusseyyid el-Huseyrî ve Hasan Kadıhan'dan aldı.¹⁰ Huseyrî'den fıkıh dersleriyle birlikte Sahih-i Müslim'i, Zebidî'den de Sahihu'l-Buharî'yi ders aldı. Daha sonra Suyufiyye Medresesi'nde müderris olarak görev almıştır. İbni Melik, 652/1254 yılında vefat etmiştir. Çok iyi yetişmiş olan bu zat, pek çok eser kaleme almıştır. Bunlardan biri fıkıh alanında "Telhisu'l-Cami'i'l-Kebir fi'l-Furu" adlı kitabıdır, bu kitap Şeybanî'nin eserinin telhisidir.¹¹ Bir başka kitabı, "Şerhu Kitabı Muslim"dir.¹² Zirikî, kitabının ismini "Ta'lik Alâ

⁸ İbni Hacer el-Askalanî, ed-Dureru'l-Kâmine, c. 1, s. 62; İbni Mulkin Sıracuddin Ebu Hafı Ömer b. Ali el-Mısırî (ö.804/1401), **el-Bedru'l-Munir fi Tahriri'l-Ehadis ve'l-Asari'l-Vaki'ati fi's-Şerhi'l-Kebir**, Tah: Mustafa Ebu'l-Ğayt & Abdullah b. Süleyman & Yasir b. Kemal, Daru'l-Hicre, 1. Tab, Riyad, 2004, c. 1, s. 325.

⁹ İbnu'l-İmad Şihabuddin Ebu Ferec Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî ed-Dımaşkî (ö.1089/1676), **Şezeratu'z-Zehab fi Ahbari Men Zehab**, Tah: Abdulkadir el-Arnaut, Mahmud el-Arnaut, Daru İbni Kesir, 1.Tab, Beyrut, 1986, c. 8, s. 191.

¹⁰ **Mevsuatu'l-Fıkhî'l-Kuveytiyye**, Vizaretu'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Kuveyt, 1404-1427, c. 1-23 2. Tab, Daru's-Selasil, Kuveyt, c. 24-38 1. Tab, Daru's-Safve, Mısır, c. 39-45 2. Tab, el-Vizare, c. 30, s. 344.

¹¹ Ebu Muhammed Abdulkadir b. Ebi Vefa Muhammed b. Ebi Vefa el-Karşî (ö.775/1373), **el-Cevahiru'l-Madiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye**, Tah: Abdulfettah Muhammed el-Halvî, Daru Hicr, 2. Tab, Riyad, 1993, c. 3, s. 180; Ebu'l-Fida Zeynuddin Kasım b. Kutluboğa es-Sudusî (ö.879/906), **Tacu't-Teracim**, Tah: Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Daru'l-Kalem, 1. Tab, Dımaşk, 1992, c. 2, s. 262.

Sahihi'l-Müslim" şeklinde kaydeder.¹³ Tespit edebildiğimiz bir başka kitabı Müsnedu Ebi Hanife'nin ihtisarını ihtiva eden "Maksadu'l-Müsned"tir.¹⁴

Yukarıda zikrettiğimiz Telhisu'l-Cami'i'l-Kebir fi'l-Furu' adlı eseri çok rağbet gören bir kitap olduğundan bu eserine birçok kişi şerh yazmıştır.

1- Bunlardan biri İbni Belban el-Farisî el-Hanefî'nindir (ö.731). Bu çok uzun bir şerhtir. Bu şerhe "Tuhfetu'l-Haris" adını vermiştir.

2- İkincisi Şeyh Fazıl İkmaluddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefî'nindir (ö.786) Şeyh Fazıl, bu şerhi tamamlayamamıştır.

3- Bir başka şerhi ise Allame Şemsuddin Muhammed b. Hamza el-Fenarî (ö.834) yazmıştır.

4- Şeyhu'l-İmam Ebu İsmet Mes'ud b. Muhammed b. Muhammed el-Ğacadvanî de bu kitaba bir başka şerh yazmıştır. Bu şerh "mim" ve "şin" harflerini ihtiva eder. Metot olarak daha önce yazılmış olan şerhleri takip etmiştir. Daha sonra Allame Sa'duddin Mes'ud b. Ömer et-Taftazanî, bu şerhe bir "Telhis" yazmayı istemiş, bunun muhtasarı ile başlamış fakat tamamlayamamıştır. Bu tamamlanmamış ve yayınlanmamıştır, ama eser elden ele dolaşmıştır.

5- Allame el-Herevî de bu kitaba bir şerh yazmış ve yazdığı bu şerhe "et-Temhis" adını vermiştir. Et-Temhis, çok hacimli birkaç cilttir ve çok rağbet gören bir eserdir.

6- Bu esere "et-Tenvîr" adlı bir şerh daha yazılmıştır, bu şerh birkaç ciltten ibarettir.

7- Bu kitaba yazarın isminin bilinmediği "Şerhu'l-Mes'udî" adlı bir şerh daha mevcuttur.¹⁵

1.3. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Hamza Necibuddin Ebu'l-Fadl el-Hilatî el-Bitlisî: 594/1198 yılında doğdu. Bağdat ve Şam'da eğitim gördü, daha sonra Kahire'ye yerleşti. Rüya tabirleri, değişik ilimlerde ve tarih alanında uzmandı.¹⁶ Bağdat'ta Şeyh Şihabuddin Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî ve Şam'da Ebu Munca Abdullah b. Ömer İbni'l-Letî'den dersler aldı.¹⁷ Kahire'de Sururiyye Medresesi'nde müdlik görevine

¹² Tebyinu'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, c. 1, s. 383.

¹³ Hayruddin Zirikli, **A'lam Kamusu Teracim**, Daru'l-İlim li'l-Medayîn, Beyrut, 1986, c. 6, s. 182.

¹⁴ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, **Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kutub ve'l-Funun**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, Ts., c. 2, s. 1681.

¹⁵ Hacı Halife, **Keşfu'z-Zunun**, c. 1, 472, 473.

¹⁶ Yunaynî, **Zeylu Mirati'z-Zaman**, c. 1, s. 147.

¹⁷ Tacuddin Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali b. Abdilkafi es-Subkî (ö.771/1370), **Tabakatu's-Safiyyeti'l-Kübrâ**, Tah: Mahmud Muhammed et-Tanahtî, Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire, Ts., c. 8, s. 79.

atanmıştı.¹⁸ Kahire Kalesinin Babu Zuveyle denen kapının dış tarafındaki caddenin kadılığına atandı. Bir müddet Müks Camiinde vaaz etti. Kahire’de hadis rivayetinde bulundu. Kahire’deki Mesruriyye Medresesi’nde müdlik görevinde bulunmuştur. Kendisine Müks yöneticiliği ve naipliği verilmiştir.¹⁹

Muhammed b. Ali el-Hilatî, pek çok kitap kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1- Kevaidu’ş-Şer’ ve Devabitu’l-Usul ve’l-Furu’ Alâ’l-Veciz.²⁰ 2- Şerhu’t-Tenbih (Şirazî’nin eserine yazılan şerhtir.) 4 cilttir. Bu kitaplar Şafîî fıkhıyla ilgili eserlerdir. Kahire’de 675/1276 yılının Ramazan ayında 81 yaşında vefat etti.²¹

1.4. Necib b. Muhammed b. Yusuf el-Hilatî: 604/1207 yılında Ahlat’ta dünyaya geldi. Sufî meşrepli, güzel yüzlü, iri cüsseli, beyaz sakallı biriydi. Kaymeriyye Hankahı’nda ikamet ederdi. Kaymeriyye’deki devlet erkânı birlikte namaz kılardı. Çok güzel sesi vardı ve tasavvufi sohbetler yapardı. İbni Habbaz’a 680/1281 yılının sonunda icazet vermiştir. 699/1300 yılında vefat etmiştir.²²

1.5. Muhezzebuddin Ebu Hasan Ali b. Ahmed b. Ali el-Hilatî: İbni Hebel diye meşhurdur. 515/1121 yılının Zu’l-Kaade ayının 23. de Bağdat’ta dünyaya geldi ve burada büyüdü. Bağdat’ta edebiyat ve tıp eğitimini gördü. Sonra Musul’a geçti ve burada bir müddet ikamet etti. Daha sonra Azerbaycan’a gitti ve buradan da Ahlat’a gelip bir müddet buraya yerleşti. 610/1213 yılının Muharrem ayının 13. de Musul’da vefat etti ve Mu’fa b. İmran mezarlığına gömüldü. Eserleri arasında 4 ciltlik “el-Muhtar fi’t-Tıb” ile Cevad diye meşhur Vezir Cemaluddin için yazdığı bu kitap aynı zamanda “et-Tıbbu’l-Cemalî” diye de bilinmektedir. İbni Ebi Useybia, “O’nun dönemim en meşhur tıp âlimlerinden olduğunu çok güzel şiirler yazdığını” ifade eder. Bağdat’ta Ebu Kasım İsmail b. Ahmed es-Semerkindî’den dersler aldı. Musul’da ikamet etti, daha sonra Ahlat Şahı Şah Ermen’in yanına gelip onu tedavi ediyordu ve bundan dolayı Ahlat’ta bir müddet kaldı. Ahlat’ta pek çok kimseye edebiyat ve felsefe dersleri verdi.²³ Burada çokça mal edindi. Mülkiyetinin yüz otuz bin dinar olduğu söylenir. Daha sonra Mardin’e geçti buradaki valilere hizmet etti. 75 yaşında iken

¹⁸ Bedruddin el-Aynî, Ukdu’l-Cuman fi Tarihi Ehli’z-Zaman, s. 254. www.al-mostafa.com (14.04.2011, 15:54).

¹⁹ Zehebî, Tarihu’l-İslam, c. 50, s. 200 (6. Dip not).

²⁰ Hacı Halife, Keşfu’z-Zunun, c. 2, s. 1358.

²¹ Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Kadı Şuhbe, **Tabakatu’-Şafiiyye**, Tah: Hafız Abdulalim Han, Alemu’l-Kutub, 1. Tab, Beyrut, 1407, c. 2, s. 151; Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyufî (öl. 911/1505), **Hüsnü’l-Muhadara fi Tarihi Mısır ve Kahire**, Tah: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Daru İhyai’l-Kutubi’l-Arabî, 1. Tab, Kahire, 1967, c. 1, s. 417.

²² Zehebî, Tarihu’l-İslam, c. 52, s. 459.

²³ Vezir Cemaluddin Ebu Hasan Ali b. Yusuf el-Kiftî, **İnbahu’r-Ruvat Alâ Enbahi’n-Nuhat**, Tah: Muhammed Abu Fald İbrahim, Daru’l-Fikri’l-Arabî, 1. Tab, Kahire, 1986, c. 2, s. 231.

gözüne aldığı bir darbeden dolayı gözlerini kaybetti. Sonra Musul'a döndü, evi Ebu Necih sokağındaydı, bir karyolaya oturur, tıp öğrenmek için gelenlere evinde ders verirdi. İbni Ebi Useybia, O'nun hadis rivayet ettiğini bildiğini söyler ve rivayet ettiğini hadislerden birini rivayet zinciriyle birlikte nakleder. Muhezzebuddin, ilk dönemlerinde Bağdat'ta Abdullah b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed b. Huşab en-Nahvî'den nahiv dersleri almıştı. Bu arada Bağdat Nizamiyye Medresesi'ne de devam ederdi. Nizamiye Medresesi'nde fıkıh okudu. Daha sonra tıp ilminde büyük bir şöhrete kavuştu. Dönemindeki bütün doktorları gölgede bırakan bir üne sahip oldu. Musul'da vefat edince Babu Meydan denilen yerdeki el-Mu'afî b. İmran mezarlığında İmam Kurtubî'nin yanına gömüldü. "el-Muhtar fî't-Tıb" adlı kitabını Musul'da 560/1165 yılında yazmıştı.²⁴ Bu kitap hem tıp alanındaki teorik bilgileri hem de uygulamaları içeren bir kitaptır. İbni Hebel, çocuklarını da tıp alanında uzman olarak yetiştirmişti. Oğlu Şemsuddin Ahmed b. Ali, 548 yılında dünyaya geldi ve babası gibi tıp ilmini öğrendi, alanında önde gelen isimlerden biriydi. Sultan Keykavus b. Keyhusru'nun hizmetindeyken vefat etmiştir. Arıca İbni Hebel'in Musul'da ikamet eden iki erkek çocuğu daha vardı.²⁵

1.6. **Abdulaziz b. Abdulcebbar b. Ömer Allame Fahrüddin el-Hilatî:**

Hekim (filozof) ve meşhur bir mimardı. Hulagu, O'nu Merağa şehrindeki rasathaneyi yapmak üzere çağırmıştı. Musul'da Muhezzeb İbni Hebel'in yayında çalışmalar yaptı. Avhaduddin el-Kirmanî'nin üst düzey öğrencisi oldu. İbni Fevtî, "Cami'u'l-Usul" ile ilgili bütün rivayetlerini gördüm, bana eserlerinin tamamıyla ilgili icazet verdi" demektedir. 682/1273 yılının Şevval ayında vefat etti.²⁶ Abdulaziz b. Abdulcebbar, zenginleşip fazla mal sahibi olunca cehalet galip geldi ve çokça içki içmeye başladı.²⁷

1.7. **Emir İmaduddin Ömer b. İshak b. Hibetullah el-Hilatî:** 598/1202

yılının Şaban ayında Ahlat'ta doğdu. 666/1267 yılının Muharrem ayında Hama'da vefat etti.²⁸ Zehebî, bu zatın ölüm tarihini farklı kaydeder ve O'nunla ilgili aktardığı bilgiler şöyledir: Alim ve fazıl bir kişiydi, Meliklerin yanında büyük bir itibarı vardı. Melik Salih Ebu Ceşş, hiç kimseyi O'ndan öne çıkarmazdı ve kendisine çok değer verir, ikramda bulunurdu. Babası da iyi bir usul ve edebiyat âlimiydi, bazı kitaplar yazmıştı, Ahlat Kadılığına atanmıştı ve Erbil'de 616/1219 yılında vefat etti.²⁹

²⁴ İbni Ebi Useybia, Muvafikuddin Ebu Abbas Ahmed b. Kasım b. Halife b. Yunus es-Sa'adî el-Hazrecî, **Uyunu'l-Enba fi Tabakati'l-Etubba**, Tah: Nizar Rıza, Daru Mektebetu'l-hayat, Beyrut, Ts., s. 407-409.

²⁵ Zehebî, Tarihu'l-İslam, c. 43, s. 377-379.

²⁶ Selahuddin Celil b. Aybek es-Safedî, **el-Vafi bi'l-Vefayat**, Tah: Ahmed Arnaut & Türkî Mustafa, Daru İhyai't-Turas, Beyrut, 2000, c. 18, s. 315.

²⁷ Zehebî, Tarihu'l-İslam, c. 50, s. 356.

²⁸ Safedî, el-Vafi bi'l-Vefayat, c. 22, s. 264; Zeylu Mirati'z-Zaman, c. 1, s. 307.

²⁹ Zehebî, Tarihu'l-İslam, c. 49, s. 228, 229.

1.8. Es'ad b. Ammar b. Sa'd b. Ammar b. Ali Ebu'l-Me'ali el-Hilatî el-Mevsilî: Lakabı Rebib idi. Muhammed b. Sa'dullah b. Nasr b. Ducacî el-Vaiz, Ebu Vakt Abdulevvel b. Şuayb es-Secezi ve İbni Berenî diye meşhur Burhanuddin İbrahim b. Muzaffer b. İbrahim'den dersler aldı. Meşhur Halep Tarihinin yazarı İbni Adim, kendisinin bu zattan 583/1187 yılında bir cüz hadis rivayetini dinlediğini kaydeder. Yine kendisinden Muvaffikuddin Ebu Abbas Ahmed b. Ebi Kasım b. Ahmed el-Kıyasî el-İskender de, 624/1227 yılında hadis rivayet etmiştir.³⁰

1.9. Ahmed b. Mevdud b. Ebi Kasım Ebu Abbas el-Hilatî el-Mekkî: Sufi biridir. Yahya b. Yakut'tan ders aldı ve O'ndan rivayette bulundu. Kendisinden de ed-Dimyatî rivayette bulundu. Kahire'de 556/1161 yılının Zu'l-Kaade ayında vefat etti.³¹

1.10. Ali b. Davud b. Ali b. Ebi Bekir Fahrudin Ebu Hasan el-Hilatî el-Vekil: Ömer b. Teberzed ve Ebu Yemen el-Kindî'den hadis dersleri aldı. 600/1203 yılından sonra Ahlat'tan ayrıldı, Şam ve Kahire'de hadis dersleri verdi. Kahire'de 667/1268 yılının Muharrem ayında vefat etti.³²

1.11. Necmuddin Abdurrahman b. İdris b. Hasan el-Hilatî: Halep'te dünyaya geldi ve burada yetişti. Emir Husamuddin Tuman en-Nurî'nin kurduğu Tumanıyye Medresesi'nde Diyauddin Muhammed b. Diyauddin Ömer en-Nahvî, atandığı günden öldüğü yıl olan 642/1244 yılına kadar müderris olarak görev yapmış, ölümüyle müderrislik kürsüsü boşalınca Şemsuddin Muhammed Maridanî atanmış, ancak bu zat da ayrılınca yerine Necmuddin el-Hilatî müderrisliğe atanmıştır. O bu görevi yürütürken Nasiriyye Devleti yıkılmıştır.³³

1.12. Ebu Hasan Muhammed b. Muhammed el-Haveranî el-Hilatî: 571/1175 yılında vefat etmiştir. Çok sayıda kitabı vardır. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

- 1- El-Kavaid ve'l-Fevaid, Nahiv konusundadır.³⁴
- 2- Kitabu'l-Edevat³⁵
- 3- Kitabu'-Tasrif, Tefsir kitabıdır.³⁶

³⁰ İbnu'l-Adim Sahib Kemaluddin b. Ahmed b. Ebi Cerade, **Buğyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb**, Tah: Süheyl Zekâr, Daru'l-Fikr, Beyrut, Ts., c. 2, s. 69.

³¹ Zehebî, Tarihu'l-İslam, c. 48, s. 228.

³² Zehebî, Tarihu'l-İslam, c. 49, s. 243.

³³ İbni Şeddad İzzuddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (ö.684/1285), **el-A'laku'l-Hatire fi Zikri Umerai's-Şam ve'l-Cezire**, Tah: Yahya Zekeriya Abbare, İhyau't-Turasi'l-Arabî, Dımaşk, 1991,, c. 1, s. 278.

³⁴ Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî er-Rumî (ö.1067/1657), **İzahu'l-Meknun Zeylu Keşfi'z-Zunun an Esamî'l-Kitab ve'l-Funun**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, c. 4, s. 244.

³⁵ Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî, İzahu'l-Meknun, c. 4, s. 264.

³⁶ Mustafa b. Abdullah el-Kostantinî, İzahu'l-Meknun, c. 4, s. 282.

4- Kitabu't-Nukave fi'l-Feraid, fıkıh konusundadır.³⁷

5- Nahbu'l-Melih en-Nahbu ve'l-Nektu fi'l-Feraid, fıkıh konusundadır.³⁸

1.13. Muhyiddin el-Hilatî: Çok iyi yetişmiş bir mühendis ve matematikte uzmandı. Hulagu, 657/1259 ile 668/1270 yılları arasında Merağa şehrinde rasathane kurduğunda, bu rasathanenin başına Nasreddin et-Tusî'yi getirmişti. O'na yardımcı olmaları için görevlendirdiği birçok uzmanın yanında Muhyiddin el-Hilatî'yi de görevlendirmişti.³⁹

1.14. Muhammed b. Ali el-Hilatî: Fıkıh Usulü konusunda "el-Hududu'l-Mutedaveletu fi Elsineti'l-Fukaha" bir kitabı mevcuttur. Takriben 600/1203 yıllarında ölmüştür.⁴⁰

1.15. Muhammed b. Ahmed b. İbad el-Hilatî: Müslim'in Sahih'inin tamamına ait bir muhtasar yazmıştır. 279/892 yılında vefat etmiştir.⁴¹

1.16. Ebu Salih Yahya b. Mübarek el-Mukrî el-Hilatî: Berkerî Vadisinin kadısı idi. Kadı Ebu Merca Müemmil b. Hızır b. İsa, el-Mukrî el-Hilatî'nin 476/1083 veya 477/1084 yılında vefat ettiğini söyledi.⁴²

2. Ahlat'taki Eğitim Kurumları

Evliya Çelebi, Ahlat'a geldiğinde buradaki harap şehirden söz ederken Emir Kay adlı bir şehir tarihçisinden alıntılar yapar. Buna göre Ahlat'ta iki bin medrese, bin hamam, iki bin han, bin daru'l-hadis, altı bin sibyan mektebi, sekiz yüz tekke v.s gibi kurumların bulunduğunu rivayet etmektedir ki, mübalağalı anlatımıyla meşhur Evliya Çelebi bile, şehir tarihçisinin verdiği bu rakamları mübalağalı görmektedir.⁴³

2.1. Şah Sultan Ermen Medresesi- Ahlat: Bu medrese isminden de anlaşılacağı gibi Ahlatşah Beylikleri döneminde (493/1100-604/1207) Şah Sultan Ermen tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yapım tarihini tespit edemedik, ancak İbrahim b. Ömer b. Semake Sedituddin el-İs'ardî (ö.612/1215), Dimyat ve Biblis kadılığı yapmıştır, sonra

³⁷ Mustafa b. Abdullah el-Kostantini, İzahu'l-Meknun, c. 4, s. 344.

³⁸ Mustafa b. Abdullah el-Kostantini, İzahu'l-Meknun, c. 4, s. 629.

³⁹ Şeyh Abbas el-Kumî, el-Künye ve'l-Elkab, Mektebetu's-Sadr, Tahran, Ts., c. 3, s. 251. 252.

⁴⁰ Karşi, Cevahiru'l-Madiyye, c. 3, s. 273; Sudusi, Tacu't-Teracim, c. 2, s. 270; Taşköprüzade (ö.968/1560), Şakaiku'n-Nu'maniyye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye, Daru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1975, c. 1, s. 33.

⁴¹ Ebu Tayyib Seyyid Siddik Hasan el-Kanuci (ö.1307/1889), el-Hitte fi Zikri's-Sihahi's-Sitte, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, s. 206.

⁴² Ebu Tahir Ahmed b. Muhammed es-Silefi, Mu'cemu's-Sefer, Tah: Abdullah Ömer el-Barudî, el-Mektebetu't-Ticariyye, Mekke, Ts., s. 449.

⁴³ Evliya Çelebi, Seyahatname, c. 4, s. 520.

memleketine dönmüş ve Ahlat'taki Sultan Şah Ermen Medresesi'ne müderris olarak atandığını⁴⁴ biliyoruz.

2.2. Zeamiye Medresesi- Ahlat: Ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen bu medrese hakkında 963/1556 yılında yapılan bir tahrirde harap halde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu medreseye yıllık geliri 500 akçe olan Girzob Mezrası vakıf olarak bağlanmıştır.⁴⁵

SONUÇ

Ahlat, tarih boyunca bulunduğu bölge ve işgal ettiği konum itibariyle daima stratejik bir önemi haiz olmuştur. Bu konumundan dolayı tarihte çeşitli devletlerarasında sürekli el değiştirmiştir. İlim açısından huzur ve güvenliğin bulunması en önemli esaslardan biri olduğu düşünüldüğünde, bu durumun Ahlat'ın bir ilim ve kültür merkezi olmasına engel olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, İslam ülkelerinde ilim adamlarının sürekli ilim merkezlerine seyahat yapmışlardır. Bu bakımdan Ahlatlı pek çok alim de, değişik şehirlerde ilim tahsil etmiş ve yerleşmiştir. Ahlatlı pek çok alim, değişik alanlarda ilmi eserler vermişlerdir. Bunların içinde dini ilimler sahasında şöhret bulanlar olduğu gibi, kimya ve coğrafya gibi tabii ilimlerde de ismini duyuranlar mevcuttur.

⁴⁴ Takiyyuddin Ebu Amr Osman b. Abdirrahman İbni Salah eş-Şehrezûrî, *Tabakatu'l-Fukahai's-Şafii*, İstidrak: Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî, Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdirrahman el-Mizzî, Tah: Muhyiddin Ali Necib, Daru'l-Beşairi'l-İslam, 1. Tab, Beyrut, 1996, c. 2, s. 701.

⁴⁵ Tekin, Ahlat Tarihi, s. 142, 143.